

Z kroniki naukowej

KONFERENCJA NAUKOWA NA TEMAT STANU BADAŃ NAD OKUPACJĄ I ZBRODNIAМИ HITLEROWSKIMI W POLSCE

W dniach 27 i 28 kwietnia 1970 r. Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce zorganizowała konferencję naukową na temat stanu oraz potrzeb badań nad okupacją i zbrodniami w Polsce w latach 1939-1945. W konferencji udział wzięli wybitni specjaliści reprezentujący różne dyscypliny naukowe, przedstawiciele instytutów naukowych, ośrodków dokumentacyjnych i organizacji społecznych. Między innymi na konferencji obecni byli: przewodniczący Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich, minister sprawiedliwości prof. dr Stanisław Walczak, przewodniczący Rady Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa, członek Prezydium Zarządu Głównego ZBoWiD, minister Janusz Wieczorek, minister Spraw Wewnętrznych Kazimierz Świtłała, szef Kancelarii Sejmu Jerzy Bafia, zastępca prokuratora generalnego PRL Kazimierz Kukałka, dyrektor Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich dr Czesław Pilichowski, przedstawiciele Polskiej Akademii Nauk: prof. dr T. Cieślak oraz prof. dr F. Ryszka, Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu: prof. dr A. Klafkowski i inni.

Na sesję nadesłano około pięćdziesięciu referatów, komunikatów oraz głosów w dyskusji dotyczących rozmaitych aspektów zbrodni hitlerowskich wobec społeczeństwa polskiego oraz strat zadanych naszej gospodarce, kulturze i nauce.

Uroczystego otwarcia konferencji dokonał przewodniczący Głównej Komisji, minister sprawiedliwości prof. dr Stanisław Walczak, a referat wprowadzający pt. *Stan badań i potrzeby badań nad problematyką zbrodni hitlerowskich w aspekcie zadań Głównej Komisji i Okręgowych Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce* wygłosił dyrektor Głównej Komisji dr C. Pilichowski. Omawiając aktualną sytuację i perspektywy dalszych badań C. Pilichowski stwierdził, że zagadnienie zbrodni hitlerowskich w Polsce w aspekcie planów hitlerowskich i ich realizacji oraz powiązania z problematyką II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej stanowiąc będą jedną z zasadniczych wytycznych ogólnopolskiego programu badań naukowych. W tym celu podstawowym zadaniem powinno być między innymi wszechstronne, historyczno-prawne i statystyczno-ekonomiczne przedstawienie problemu strat biologicznych, kulturalnych i materialnych narodu polskiego czyli ustalenie bilansu strat Polski w okresie II wojny światowej. W realizację dalszego przedstawienia i opracowania tej kompleksowej problematyki powinny włączyć się wszystkie polskie ośrodki naukowe, gdyż tylko w sposób zespołowy można zbadać całokształt polityki hitlerowskiej wobec Polski oraz aktualne skutki tej polityki i zbrodni popełnionych na narodzie polskim. Dalej C. Pilichowski stwierdził, że obok konieczności opracowania całokształtu zbrodni popełnionych przez hitlerowców

na narodzie polskim nasuwa się potrzeba podania bilansu ścigania i karania sprawców tych zbrodni przez organa sprawiedliwości Polski oraz Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze, jak i sądy państw koalicji antyhitlerowskiej oraz przez sądy NRF, NRD, Berlina zachodniego i Austrii a także tych państw, które były sojusznikami III Rzeszy.

Ogólnym zagadnieniom związanym ze stanem badań nad okupacją i zbrodniami hitlerowskimi w Polsce poświęcone były dwa dalsze, wygłoszone kolejno referaty: pierwszy — prof. dr C. Madajczyk pt. *Osiągnięcia i słabości badań nad okupacją hitlerowską i jej skutkami w Polsce*, drugi — prof. dr T. Cieślaka pt. *Problematyka i zakres badań nad okupacją w planach prac Polskiej Akademii Nauk*.

Pozostałe nadesłane i wygłoszone referaty, komunikaty i głosy w dyskusji dotyczyły przedstawionych niżej następujących grup zagadnień: stanu badań w zakresie historiografii o zbrodniach wojennych w tym piśmiennictwa naukowego polskiego i obcego dotyczącego zbrodni hitlerowskich w Polsce w latach 1939-1945, kwestii rozpętania II wojny światowej w historiografii niemieckiej, przyczynków do dziejów faszyzmu w świetle nowych badań i ustaleń oraz problematyki zbrodni hitlerowskich w czasie II wojny światowej w świetle prac naukowych w NRF (zagadnień tych dotyczyły m. in. referaty i głosy w dyskusji: prof. dr F. Ryszki oraz prof. dr M. Wojciechowskiego).

Największa liczba referatów dotyczyła problematyki eksterminacji ludności polskiej — w tym szczegółowiej stanu badań nad zbrodniami hitlerowskimi popełnionymi w Warszawie, na ziemi krakowskiej, radomskiej, Pomorza, województwie katowickim, Zamojszczyźnie, wsi polskiej, inteligencji, duchowieństwie, dzieciach i młodzieży; także sprawy wysiedleń i zbrodniczej działalności *Einatzgruppen* (zagadnienia te przedstawiały między innymi następujące referaty: red. W. Bartoszewskiego, prof. J. Buszki, doc. dr A. Szefera, dr S. Potockiego, dr R. Hrabara, dr R. Nazarewicza).

Jeśli chodzi o problem hitlerowskich obozów koncentracyjnych to referaty dotyczyły stanu badań nad zbrodniami hitlerowskimi popełnionymi w następujących obozach: Oświęcim - Brzezińska, Majdanek, Stutthoff, Treblinka, Bełzec, Sobibór, Gross-Rosen, Łambinowice (problem przedstawiono między innymi w referatach i głosach w dyskusji: prof. dr H. Szwarca, dr C. Rajcy i mgr T. Matusiaka, mgr K. Smolonia, płk. prok. S. Wojtczaka).

Kolejnym zagadnieniem, na które zwrócono szczególną uwagę była sprawa obecnego stanu badań w zakresie zniszczeń kultury oraz nauki polskiej przez hitlerowskiego okupanta, w szczególności, jeśli idzie o grabież lub zniszczenie dzieł sztuki i zabytków, strat wojennych i zniszczeń bibliotek polskich, archiwów, rękopisów itp. (wystąpienia i referaty prof. dr S. Lorentza, prof. dr J. Zachwatowicza, dr W. Stankiewicza, doc. dr J. Zatheja, doc. dr I. Koberdowej, dr E. Serwańskiego, dr S. Kozakiewicza).

Wśród zasygnalizowanych problemów znalazło się również zagadnienie obecnego stanu wiedzy o działalności hitlerowskiego aparatu gospodarczego, administracyjnego i policyjnego na ziemiach polskich. Szczegółowiej w referatach omówiono stan badań nad następującymi zagadnieniami: niszczenia i grabieży ekonomicznej okupowanej Polski, działalnością hitlerowskiej administracji cywilnej w Generalnej Guberni, organizacją i metodami działania hitlerowskiej policji w Dystrykcie Warszawskim oraz policji politycznej na Śląsku w latach 1933-1945 (głosy w dyskusji

i referaty prof. dr J. Deresiewicza, doc. dr A. Brożka, doc. dr K. Jończy, dr A. Koniecznego).

W zakresie działalności niemieckich sił zbrojnych przedstawiony został na konferencji dotychczasowy stan wiedzy o udziale *Wehrmachtu* w agresji, okupacji i zbrodniach na ziemiach polskich w latach II wojny światowej, zagadnienie służby w niemieckich siłach zbrojnych polskiej ludności rodzimej Pomorza Zachodniego, zbrodni hitlerowskiej *Kriegsmarine* w czasie II wojny światowej (wystąpienia i referaty: pplk. mgr K. Radziwończyka, red. J. Pertka, red. G. Bojar-Fijałowskiego).

W kilku także nadesłanych referatach i komunikatach zwrócono uwagę na obecny stan badań nad kwestią ścigania hitlerowskich zbrodniarzy wojennych — w tym przede wszystkim na węzłowe problemy ścigania zbrodniarzy wojennych w aspekcie prawa międzynarodowego i konwencji ONZ, problemy prawa karnego w NRF, procesy przed amerykańskimi trybunałami wojskowymi w Norymberdze po zakończeniu II wojny światowej, przeszłością hitlerowską i działalnością w okresie okupacji w Polsce aktualnych przywódców organizacji rewizjonistycznych w NRF (głosy w dyskusji i referaty, między innymi: prof. dr A. Klafkowskiego, doc. dr K. Daszkiewicz, dr F. Fuksa).

W świetle przedstawionych problemów uczestnicy konferencji podsumowali dotychczasowe osiągnięcia nauki polskiej w zakresie badań nad dziejami wojny i okupacji hitlerowskiej w Polsce oraz nakreślili program dalszych badań.

Mimo niewątpliwych osiągnięć nauki polskiej problematyka zbrodni hitlerowskich w Polsce nie została w pełni jeszcze dotychczas zbadana. Stąd wysuwany przez uczestników konferencji postulat intensyfikacji badań oraz planowego uwzględniania w programach katedr uniwersyteckich i instytucji naukowych tematów dotyczących zbrodni hitlerowskich. W celu usprawnienia badań proponowano: podział zadań naukowo-badawczych z uwzględnieniem bieżących i perspektywicznych zamierzeń wydawniczych, w tym także co do publikacji wydawanych za granicą, rozpisanie w dwuletnich okresach konkursów na najlepsze prace habilitacyjne, doktorskie i magisterskie z problematyki zbrodni hitlerowskich, sugerowano organizowanie konferencji konsultacyjnych zainteresowanych ośrodków celem podsumowania stanu badań, ustalenia potrzeb oraz planów wydawniczych.

Przyjęte i uchwalone przez uczestników konferencji wnioski dotyczyły różnego rodzaju postulatów naukowo-badawczych i naukowo-wydawniczych. W niniejszym sprawozdaniu zostały zasygnalizowane tylko najważniejsze.

I tak szczególnie nacisk położono na sprawę zewidencjonowania i udostępnienia nauce polskiej wszelkich dokumentów znajdujących się w kraju, jak i za granicą (poprzez sporządzenie mikrofilmów) dotyczących spraw polskich w okresie drugiej wojny światowej. Szereg wydanych dotychczas edycji źródłowych jak *Documenta Occupationis Teutonicae*, dwa wydawnictwa źródłowe opracowane przez C. Łuczaka, publikacje dokumentów w takich czasopismach jak: „Biuletyn” Głównej Komisji Badań Zbrodni Hitlerowskich, „Dzieje Najnowsze”, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” itp. stanowią poważny dorobek w polskich badaniach nad okupacją. Postulowano kontynuację wydawnictw źródłowych oraz opracowanie planu wydawnictw dokumentów jako podstawy do dalszych badań w zakresie zbrodni hitlerowskich, a także sporządzenia ogólnego wykazu wszystkich znanych źródeł dotyczących problemu wojny i okupacji hitlerowskiej w Polsce.

Dotychczasowe badania i opracowania zagadnienia systemu państwa hitlerowskiego charakteryzujące system ustrojowy III Rzeszy nie wyczerpały jeszcze całości zagadnienia (w szczególności należy tu wymienić prace Franciszka Ryszki). Stąd kolejnym postulatem wysuwany na konferencji była sprawa rozwinięcia badań nad tym zagadnieniem nie tylko co do form i metod zarządu okupacyjnego, lecz ukazania zakresu ingerencji okupanta w życie ludności podbitego kraju, jak np. systemu selekcji tej ludności czy pozbawienia świadomości narodowej.

Uczestnicy Konferencji wnioskowali także o opracowanie publikacji o charakterze encyklopedycznym, która objęłaby ustalone miejsca, fakty i sprawców zbrodni hitlerowskich, metody i formy eksterminacji oraz straty i szkody wojenne Polski w okresie II wojny światowej. Opracowanie to miałoby na celu podsumowanie dotychczasowych badań nad polityką okupanta wobec narodu polskiego a także zawierałoby wykaz dotychczas ukaranych zbrodniarzy wojennych.

Problem hitlerowskiej eksterminacji ludności polskiej był dotąd w literaturze polskiej i badaniach najszerzej opracowany. Mimo to jednak z powodu szerokiego zakresu tematycznego nie został dotychczas wyczerpująco i wszechstronnie przedstawiony. I tak uczestnicy sesji wnioskowali o opracowanie lub pogłębienie następujących zagadnień: szerokiego opracowania zagadnienia zbrodni hitlerowskich popełnionych na inteligencji polskiej, robotnikach i chłopach polskich, duchowieństwie, dzieciach i młodzieży; zbrodni dokonanych na członkach i działaczach polskich partii politycznych i organizacji społecznych; także problematyki przesładowań i eksterminacji polskiej ludności rodzimej i emigracji zarobkowej w III Rzeszy; przeanalizowania problematyki pracy przymusowej i wykorzystania polskiej siły roboczej przez III Rzeszę.

Szerszego opracowania, jak stwierdzili uczestnicy konferencji, wymaga także problem zbrodni hitlerowskich w tych obozach położonych na ziemiach polskich, w których więzieni byli cudzoziemcy, a także jeńcy wojenni różnych narodowości. Podobnie przedstawia się problem jeśli chodzi o obozy hitlerowskie poza granicami kraju, w których więzieni byli Polacy. Trzy cenne serie wydawnicze pogłębiające stale stan wiedzy o największych hitlerowskich obozach koncentracyjnych na ziemiach polskich (mowa o „Zeszytach Oświęcimskich”, „Zeszytach Majdanka” i „Zeszytach Stutthoffu”): Oświęcimiu, Majdanku i Stutthofie nie zastąpią istniejącej potrzeby monograficznego ujęcia historii tych obozów — szczególnie zaś Oświęcimia, jako międzynarodowego symbolu faszyzmu hitlerowskiego III Rzeszy.

Cennym niewątpliwie osiągnięciem będzie tu projektowane wydanie przez Główną Komisję ewidencji obozów hitlerowskich na ziemiach polskich wraz z ich filiami i komandami.

Na konferencji podniesiono także sprawę braku opracowania pełnego bilansu strat wojennych i okupacyjnych w Polsce. Opublikowane przez Biuro Odszkodowań Wojennych przy Prezydium Rady Ministrów w 1947 r. *Sprawozdanie w przedmiocie strat i szkód wojennych w Polsce w latach 1939 - 1945* nie ujmowało całości strat i zniszczeń w kraju. Podobnie przedstawia się sprawa strat kulturalnych — w tym osobowych, jak i materialnych. Zagadnienia te posiadają już dzisiaj dużą wagę polityczną i powinny być jak najprędzej rozwiązane. Ważne jest tutaj podjęcie polemiki z fałszerstwami zachodnioniemieckimi jeśli chodzi o rozmiary strat materialnych Polski, a także istotne w tym kontekście polskie naświetlenie problemu strat wojennych wobec międzynarodowej opinii naukowej i publicznej.

Kolejnym ważnym problemem podniesionym na konferencji było zwrócenie większej uwagi na badania prawnicze, a także i historyczne w zakresie ścigania zbrodniarzy hitlerowskich. Szczególnie ważną sprawą, jak stwierdzono, wydaje się pogłębienie i poszerzenie informacji w zakresie współpracy międzynarodowej odnośnie do ścigania i karania zbrodniarzy hitlerowskich. Celowym, jak sugerowano, byłoby opracowanie opisów tych zbrodni, które dotychczas nie były przedmiotem śledztwa, a także biografii (wraz z dokumentami zbrodni) tych zbrodniarzy hitlerowskich, którzy nie zostali dotąd ukarani. Postulowano konieczność analizy przepisów prawa karnego obowiązującego w NRF, Berlinie zachodnim i Austrii w odniesieniu do problemu zbrodni hitlerowskich oraz międzynarodowego prawa w zakresie nieprzedawnienia zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości, w tym również przeciw pokojowi.

Uczestnicy sesji uchwalili także rezolucję, w której przypomnieli światowej opinii publicznej, że ściganie i ukaranie wszystkich zbrodniarzy wojennych zgodnie z powszechnie przyjętymi zasadami prawa międzynarodowego, które znalazło wyraz w konwencji ONZ z 1968 r., stanowi obowiązek wszystkich rządów, szczególnie zaś rządu NRF, na terytorium którego żyje dotychczas większość nie ukaranych zbrodniarzy wojennych.

Zwrócono także uwagę na niektóre negatywne zjawiska w nauce historycznej w NRF, jak dążenie do pomniejszania względnie negowania winy III Rzeszy za wywołanie II wojny światowej i przemilczanie zbrodni popełnionych przez hitlerowców na narodzie polskim.

Podsumowując rezultaty konferencji dyrektor Głównej Komisji dr C. Pilichowski stwierdził, że dzięki nadesłanym referatom, komunikatom i wystąpieniom w dyskusji przyczyniła się ona do określenia aktualnego stanu badań oraz wyznaczyła nowe kierunki problematyki badawczej dotyczącej dziejów wojny i okupacji hitlerowskiej w Polsce. Zamierzone przez Główną Komisję opublikowanie materiałów z konferencji oraz możliwość udostępnienia ich zainteresowanym instytucjom i badaczom pomoże niewątpliwie w ustaleniu odpowiednich programów badawczych i dokonaniu wyboru tej problematyki, która powinna być opracowana w pierwszej kolejności i w sposób kompleksowy.

Maria Rutowska